

سراب، میر و ملتیک آمودریا

امیر رفیعی قاکساری

پیشگفتار

منطقه آسیای مرکزی از دیرباز به رودخانه‌ها و آب‌های جاری وابستگی داشته است. پس از استقلال جمهوری‌های آسیای مرکزی و ایجاد کشورهای مستقل، روابط پیچیده‌ای ما بین این جمهوری‌ها و برخی از کشورها از جمله افغانستان که سر منشاء رودخانه بین‌المللی آمودریا است، به وجود آمد. در این راستا عواملی همچون گرمایش زمین، موقعیت جغرافیایی آسیای مرکزی، محدودیت منابع آب، وجود قومیت‌های مختلف، افزایش تعداد نفوس و اقتصاد متکی بر کشاورزی همواره بر اهمیت این آبراه بین‌المللی افزوده است. در سال‌های اخیر با انحراف مسیر آب از جریان اصلی خود برای بهره‌برداری‌های کشاورزی و شرب، باعث کاهش حقابه دریاچه آرال گردیده است. در نتیجه این انحراف و بهره‌برداری بیش از ظرفیت هیدروپلیتیک دریاچه، دریاچه آرال که زمانی از بزرگترین دریاچه‌های جهان بود، به خشکی گراییده است. خشک شدن دریاچه خود باعث ایجاد سرزمین شوره زار و محل پراکنش نمک و مواد سمی شده است. در نتیجه این تحولات بحران‌های قومیتی و مهاجرتی ما بین اقوام در کشورهای مذکور به وجود آمد. همچنین اختلافات و دیدگاه‌های مختلفی در مورد میزان برداشت از حقابه رودخانه آمودریا پدیدار شد. که باعث امنیتی شدن اختلافات بر سر منابع آب آمودریا گردید. تقسیم منابع آبی بدون حضور افغانستان در سالهای دوران شوروی و پس از استقلال باعث شد تا در سهم‌بندی‌های آب رودخانه سهمی برای افغانستان که مشغول جنگ‌های داخلی و بین‌المللی بوده در نظر گرفته نشود. از طرفی هرگونه توسعه نیازمند بهره‌برداری از منابع آب است. در صورتی که افغانستان اقدام به استفاده از آب‌های آمودریا

برای توسعه سرزمینی و کشاورزی خویش نماید، چه بسا ترکیب و سهمیه دولت‌های ازبکستان و ترکمنستان به هم بریزد و باعث ایجاد تنش‌های جدی و در نتیجه آن بحران اجتماعی و زیست محیطی برای کشورهای ازبکستان و ترکمنستان گردد. در چنین وضعیتی با وجود اهمیت آب به عنوان یک کالای استراتژیک که می‌تواند بر مناسبات و روابط بین دولت‌های منطقه اثر بگذارد، هر گونه تغییر در برداشت از ظرفیت آب می‌تواند در درجه اول بر قومیت‌های اقلیت اثر گذاشته و سیل مهاجران زیست محیطی را گسیل دارد.

با توجه به سوابق جنگ‌های داخلی که در افغانستان صورت گرفته و در گذشته سیل مهاجران را به سمت ایران گسیل داشته، هر گونه تنش مابین کشورهای منطقه از چند جهت می‌تواند برای پژوهشگران ایرانی حائز اهمیت مضاعف قرار گیرد. نخست اینکه به دلیل همجواری و اثرپذیری متقابل، هرگونه درگیری و منازعه در منطقه که از حوزه‌های تمدن ایرانی می‌باشد به طور مستقیم می‌تواند بر امنیت و ثبات کشورهای پیرامون، از جمله ایران، تاثیر مستقیم بگذارد. بالطبع هر گونه تنش در منطقه علاوه بر ایجاد نا امنی باعث حضور کشورهای بیگانه در منطقه آسیای مرکزی که از زیر مجموعه های تمدنی ایران است می‌گردد. سرانجام اینکه کشور ایران نیز خود دارای حوزه‌های مشترک آبی در منطقه و دیگر نواحی پیرامونی خود می‌باشد که می‌تواند با استفاده از تجارب بجامانده از مدیریت در حوزه آمودریا برای تدوین و برنامه ریزی در حوزه‌های آبی مشترک خویش با سایر دولت‌ها بهره لازم را ببرد. از طرفی وجود فرهنگ‌های مشترک و همچنین کمبود آب در سرزمین ایران، نوعی اشتراک مضاعف مابین مشکلات آبی کشورهای مطروحه و ایران بوجود آورده است، بدیهی و روشن است که هرگونه راه حل در مورد بدست آوردن راهکار جامع در حل این مسئله می‌تواند مورد توجه اندیشمندان و کارشناسان ایرانی به عنوان تجربه جدیدی قرار گیرد. بنابراین هرگونه بینش جدید در مورد برخورد با مسئله کمبود آب می‌تواند در تدوین سیاست‌های بهینه‌ی آبی برای مقابله با بحران آب که مسئله‌ی جهانی و بین‌المللی است، در برخورد با همسایگانی که با ما دارای حوزه مشترک آبی هستند، ما را یاری نماید.

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱۳	فصل اول: مقدمه
۲۵	فصل دوم: مکتب کپنهاگ و امنیت منطقه‌ای
۲۹	منطقه و منطقه‌گرایی
۳۳	مکتب کپنهاگ
۳۳	پیدایش و گسترش نظریه
۳۷	مبانی هستی‌شناختی مکتب کپنهاگ
۳۹	مبانی شناخت‌شناسی مکتب کپنهاگ
۴۱	امنیت از منظر مکتب کپنهاگ
۴۴	امنیتی ساختن در مکتب کپنهاگ
۴۵	تهدیدات وجودی در مکتب کپنهاگ
۴۷	امنیت منطقه‌ای در مکتب کپنهاگ
۵۳	ساختار امنیتی نظام بین‌الملل از دیدگاه مکتب کپنهاگ
۵۶	جمع‌بندی
۵۹	فصل سوم: هیدروپلیتیک و بحران آب (بین‌المللی - منطقه‌ای)
۶۳	هیدروپلیتیک و بحران آب
۶۳	ژئوپلیتیک

۶۵	هیدروپلیتیک (سیاست‌های آبی).....
۷۱	بحران و تنش آب.....
۷۸	بحران هیدروپلیتیک.....
۸۹	نظریه‌ها و برداشت‌های کمبود آب.....
۹۰	برداشت اقتصادی.....
۹۱	برداشت حقوقی.....
۹۱	برداشت تکنولوژیکی.....
۹۲	برداشت قومی و مذهبی.....
۹۲	برداشت زیست محیطی و جغرافیایی.....
۹۳	نظریه نیاز هیدروپلیتیک.....
۹۴	نظریه توازن جمعیتی.....
۹۴	برداشت میراث مشترک.....
۹۷	بحران آب و مسئله امنیت (منطقه‌ای و بین‌المللی).....
۹۸	بحران آب و امنیت بین‌الملل.....
۹۸	درگیری بر سر آب.....
۱۱۰	بحران آب و امنیت منطقه‌ای.....
۱۱۲	جمع‌بندی.....

فصل چهارم: بحران آب در چارچوب روابط متقابل افغانستان، ازبکستان و ترکمنستان. ۱۱۵

۱۱۹	کلیاتی در باب منطقه آسیای مرکزی (با تأکید بر مقوله بحران آب).....
۱۲۶	وضعیت آب در افغانستان، ازبکستان و ترکمنستان.....
۱۲۸	ازبکستان و مسئله آب.....
۱۳۲	ترکمنستان و مسئله آب.....
۱۳۶	افغانستان و مسئله آب.....
۱۳۸	بحران آب در بستر روابط متقابل افغانستان، ترکمنستان و ازبکستان.....
۱۴۸	تنش‌های ناشی از آب و تأثیر آن بر مهاجران زیست محیطی.....
۱۵۴	تنش‌های قومی در افغانستان و تأثیر آن بر مهاجرت.....